

*Т. О. Бурак**T.O. Burak*

ЦІННОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ОПТИМАЛЬНИЙ СПОСІБ ОРГАНІЗАЦІЇ ГОСПОДАРЮВАННЯ У ПЕРЕКОНАННЯХ НАСЕЛЕННЯ ЛЬВІВЩИНИ (ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 2007 р.)

Abstract. The article is devoted to the analysis of the results of a sociological study of values of the economic culture of the population of the L'viv region. The author studies their correspondence to a definite type of the economic system. On the basis of the indices of values-ideas of the structure of the economic system and values-qualities of human relationships and features of a person, the attempt to elaborate an index characterizing the system of these values is made.

Починаючи від перших результатів перебудови національних економік держав пострадянського простору, в тому числі України, представники різних соціогуманітарних наук успіхи та невдачі реформ значною мірою пов'язували із станом економічної культури населення і, зокрема, її цінностями. У зв'язку із цим такі питання, як ставлення населення України та окремих її регіонів до проблем зміни форми власності на господарські об'єкти, до приватного підприємництва та до ринкових механізмів неодноразово ставали предметами соціологічних досліджень. У цьому напрямі з'явилася низка статей, монографій та інших публікацій соціологів [1; 2; 3] та економістів, які розглядають різні типи економічних систем і дедалі частіше суттєве місце відводять цінностям [4; 5; 6; 7].

Теоретичні моделі і концепції в межах соціогуманітарних наук, як правило, досить складно перевірити за допомогою емпіричних досліджень. Часто дослідники обмежуються аналізом якогось окремого аспекту явища, (наприклад, економічної культури), що, з одного боку, є корисним і навіть необхідним, оскільки допомагає краще зрозуміти сутнісні характеристики та способи прояву тієї чи іншої складової цього соціокультурного феномену; а з іншого боку, ускладнює можливості вироблення цілісного бачення набору економічних цінностей.

Основною метою цієї статті є спроба з'ясувати, якому із основних типів економічних систем відповідають цінності економічної культури населення

однієї із західних областей України на поч. ХХІ ст.. Для досягнення цієї мети ми ставимо перед собою завдання проаналізувати окремі цінності економічної культури, яким надають перевагу представники населення Львівщини, а також побудувати інтегральний показник – індекс, який мав би служити комплексною характеристикою цінностей економічної культури та ступеня їх відповідності тому чи іншому типу економічної системи.

Свої висновки ми будуватимемо на основі результатів соціологічного дослідження, проведеного у грудні 2007 р. у Львівській області. Загалом було опитано 1200 осіб. Тип вибірки – багатоцаблева, районувано-квотна вибірка; вона є репрезентативною за ознаками типу поселення, віку та статі. Похибка дослідження становить 2,2% з ймовірністю 0,95. Дослідження проводилось Українським центром вивчення громадської думки «СОЦІОІНФОРМ» (м. Львів) у рамках проекту «Соціально-політичні настрої населення». До загального запитальника було включено авторський блок запитань, розроблений на основі теоретичного аналізу проблеми цінностей економічної культури.

Зупинимось коротко на теоретико-методологічних аспектах нашого дослідження.

Дуже вдало взаємозв'язок між цінностями та типами економічних систем описав Б. Гаврилишин [8] (про це свідчать висока оцінка його доробку сучасними економістами та подальша розробка його підходу до класифікації економічних систем) [6; 4]. Згідно з ним, в основі економіки вільного підприємництва (капіталістичної або ринкової економічної системи) лежать індивідуалістсько-конкурентні цінності; економіці узгодженого вільного підприємництва (своєрідними варіантами якої є ринковий соціалізм, розподільчий соціалізм) найбільше відповідають групово-кооперативістські цінності; адміністративно-командній (плановій економіці) – егалітарно-колективістські цінності [8; 9, с. 49–51].

Беручи до уваги те, що однією із пріоритетних цілей соціально-економічного розвитку України є формування соціально орієнтованої ринкової економіки [10], важливо окреслити, як такий тип економічної системи співвідноситься із описаними вище різновидами. Ця система розглядається як альтернатива економічним системам «диктатизму» («соціалізму») (який за своїми рисами відповідає згаданому вище адміністративно-командному типу) та «лібералізму» (економіка вільного підприємництва, або ринкова економіка). Соціально орієнтоване ринкове господарство, згідно з поглядами економістів та політиків А. Мюллера-Армака, В. Ойкена, Л. Ерхарда, намагається поєднати принцип ринкової

свободи з опорою кожного на власні сили у поєднанні з відповідністю принципам соціальної рівності та справедливості. Згідно з цією концепцією економіки державне втручання можливе лише в разі виникнення необхідності [11, с. 166 – 167].

Проаналізувавши низку напрацювань вітчизняних та зарубіжних соціологів, ми виділили так звані теоретичні моделі цінностей, які в ідеалі є адекватними до того чи іншого типу економічної системи, і зберегли за ними назви, запропоновані Б. Гаврилишиним. Теоретичні моделі цінностей лягли в основу теоретичної інтерпретації та операціоналізації основних понять, розробки окремих показників шкали цінностей, крайніми полюсами якої є, з одного боку, індивідуалістсько-конкурентційні, з іншого – егалітарно-колективістські цінності. Проміжну позицію на цій шкалі уособлюють групово-кооперативістські цінності, які передбачають своєрідне поєднання індивідуалістсько-конкурентційних та егалітарно-колективістських цінностей.

Запропоновану шкалу цінностей формують такі показники:

1. Цінності-ідеї: економічна свобода/економічна захищеність, гарантії; цінність економічної свободи та відповідальності як її зворотного боку/відмова від свободи ціною відповідальності; приватна власність/державна власність; спосіб вирішення основних економічних питань (що і як виробляти, розподіл ресурсів): ринковим механізмом/державними органами; перерозподіл прибутків здійснюється ринковим механізмом/державними органами; економічна ефективність/економічна рівність. 2. Цінності-якості взаємовідносин: економічний індивідуалізм, автономність/економічний колективізм, добровільне підпорядкування; мета економічної діяльності індивіда: особистий успіх/суспільний добробут; партнерство/патерналізм; конкуренція/солідарність. 3. Цінності-якості особистості: творчість/слідування стандартам; ініціативність/виконавчість; нонконформізм/конформізм.

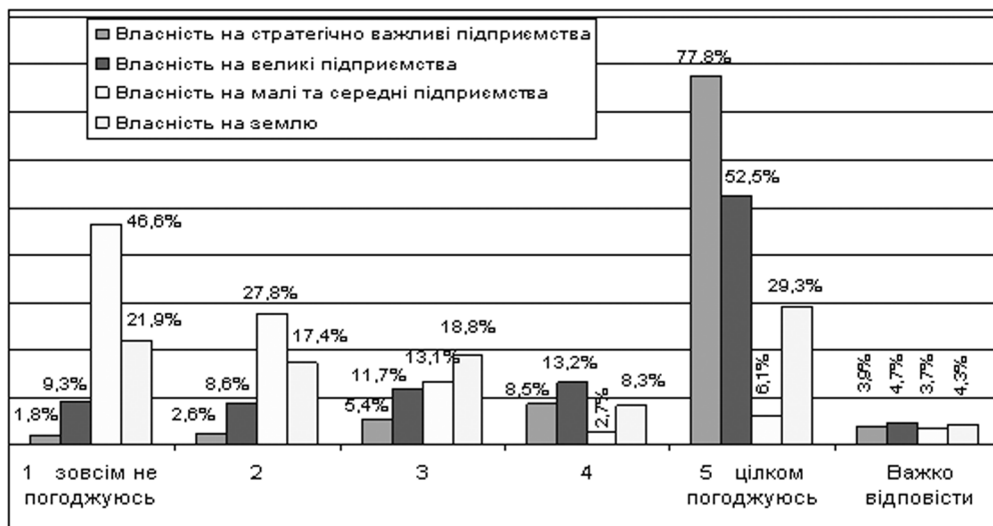
І як інструментарій дослідження використовувалась анкета, яка включала набір тверджень, ступінь згоди з якими, респондентам пропонувалось оцінити за п'ятибальною шкалою.

Перейдемо до розгляду цінностей економічної культури населення Львівщини у тій послідовності, яка зазначалась вище.

Конкуруючими в різних типах економічних систем є ідеї економічної свободи та економічної захищеності. Для досягнення цілей дослідження ми намагалися визначити, що є більш важливим для респондентів: свобода в економічній діяльності чи економічна стабільність та гарантії. З'ясувалось, що

серед опитаних немає однастайності щодо цього питання. Однак тих, для кого економічна свобода є більш значимою, ніж економічна захищеність, на 15,9% більше, ніж осіб з протилежними переконаннями. Так, із твердженням «Можливість займатись підприємництвом самостійно, ні від кого не залежати є більш важливою, ніж гарантоване робоче місце та впевненість у завтрашньому дні» цілком погодились 26,1% та, швидше, погодились 19,7% респондентів, зовсім не погодились та, швидше, не погодились 19,0% та 10,9% опитаних відповідно. Ще для 20% респондентів економічна свобода та економічні гарантії однаково важливі. Зворотною стороною свободи, в тому числі й економічної, є відповідальність. За результатами дослідження, більше половини опитаних (загалом 67,5%) цілком або швидше погоджуються з тим, що свобода в економічній діяльності вартує того, щоб нести відповідальність за свої дії перед суспільством.

Цінність економічної свободи до певної міри реалізується в ідеї приватної власності. Водночас форма власності – одна із найважливіших ознак, які визначають тип економічної системи. Тому в цьому дослідженні ми виділили: власність на підприємства, які мають стратегічне значення для держави; власність на великі підприємства; власність на малі та середні підприємства; власність на землю. Одномірний розподіл відповідей на відповідні запитання зображено на рис. 1.

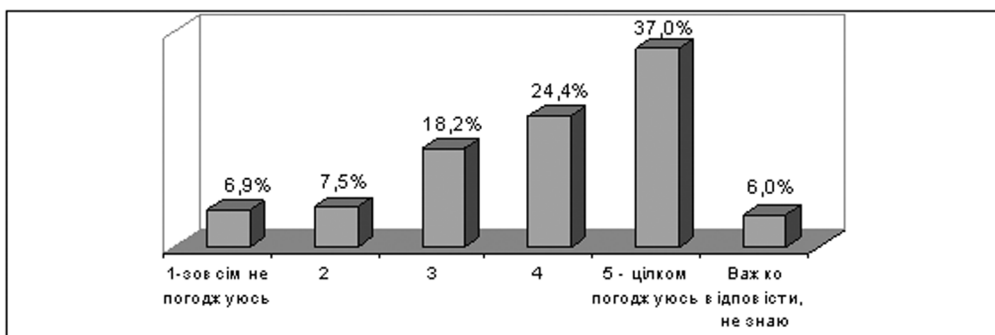

Рис. 1. Ступінь згоди з ідеєю про те, що власність на підприємства різного типу та власність на землю повинна бути державною

Як бачимо, ставлення респондентів до ідеї власності є досить неоднозначним. Суттєво різняться оцінки більшості респондентів щодо власності на стратегічні та великі підприємства порівняно з оцінками форми власності на середні та малі підприємства. Однозначно на користь державної власності на стратегічні підприємства висловилося у 12,7 разу більше респондентів, ніж на користь державної власності на малі та середні підприємства. Середні оцінки ідеї державної власності за п'ятибальною шкалою, де 5 – надання переваги державній формі, а 1 – приватній формі власності, становлять відповідно 4,6 бала – на стратегічні підприємства; 3,9 – на великі; 1,9 – на малі та середні підприємства; 3,1 – на землю. Такі цифри свідчать про надання населенням Львівщини переваги ідеї змішаної форми власності, що, у свою чергу, відповідає економічній системі узгодженого вільного підприємництва або соціально орієнтованій ринковій економіці.

Наступний аспект, на який варто звернути увагу, – це спосіб вирішення основних економічних проблем. Ми спробували з'ясувати ставлення респондентів до ролі держави та ринкових механізмів у прийнятті рішень щодо виробництва товарів, а також розподілу виробничих ресурсів та перерозподілу прибутків для підтримки соціально незахищених верств.

З'ясувалось, що більше третини респондентів вважають більш правильним доручити питання, пов'язані із виробництвом товарів, самим виробникам і ще майже чверть – швидше виробникам, ніж уряду (див. рис. 2). Це свідчить про поступове утвердження ідеї про більш позитивний вплив ринкових механізмів на виробничі процеси порівняно з впливом відповідних державних структур. Показовим є також те, що майже п'ята частина опитаних (18,2%) відстоює необхідність узгодженого впливу ринкового механізму і держави на прийняття рішень щодо виробничих питань.

Рис. 2. Ступінь згоди респондентів з твердженням «Рішення, які товари виробляти, повинні приймати самі виробники, а не уряд»

Наступний показник – роль держави та ринкових механізмів у прийнятті рішень щодо розподілу виробничих ресурсів. Орієнтовно половина респондентів вважає більш прийнятною таку економічну систему, в якій ресурси розподіляються шляхом поєднання «невидимої руки» ринку зі спрямовуючою дією уряду (загалом таких 55,9%, з яких більше третини (36,3%) – за рівномірний вплив). Водночас тих, хто надає перевагу суто ринковому механізму, орієнтовно вдвічі більше, ніж тих, хто оптимальним рішенням вважає державне регулювання.

Наступний важливий аспект, який визначає специфіку економічної системи, – це перерозподіл прибутків та соціальний захист. Як свідчать результати опитування, понад дві третини респондентів (67,2%) цілком схвалюють та швидше схвалюють (20,3%) ідею державного соціального захисту ціною оподаткування прибутків підприємств.

У межах дослідження робилась спроба з'ясувати, що вважається більш справедливим: забезпечення економічної рівності чи економічної ефективності.

За допомогою оцінки респондентами ступеня згоди з твердженням «У середовищі виробників ресурси повинні потрапляти до рук тих підприємців, які зуміють найефективніше їх використати, а не розподілятися більш-менш рівномірно між усіма виробниками», ми з'ясували, що для домінуючої частини населення (загалом для 69,9%) економічна ефективність є більш значимим орієнтиром у вирішенні питання про розподіл ресурсів, ніж принцип економічної рівності. Лише 6,2% опитаних однозначно висловились на користь рівномірного розподілу ресурсів між виробниками. Щодо ширшого кола питань, які стосуються не виробничих питань, а рівних можливостей заробляти та розподілу прибутків, то і тут вибір більшою мірою лягає на економічну ефективність (перевагу ефективності за відповідним показником надали загалом 60,2% респондентів).

Подібно до того, як цінності-ідеї окремої особи можуть збігатися або не збігатися з тими цінностями-ідеями, які закладені в основу розвитку національної економіки (і тим самим сприяти або створювати бар'єри для їх втілення), так і цінності-якості взаємовідносин та якості особистості, які підтримуються та закріплюються в процесах взаємодії, можуть служити як конструктивними, так і деструктивними елементами економічної культури, а через неї – і економічної сфери в цілому.

Відштовхуючись від розуміння економічного індивідуалізму/колективізму як втілення ідеї визнання пріоритетності економічних інтересів

особистості/суспільства над суспільними/індивідуальними, що також передбачає певну автономність/добровільне підпорядкування індивіда робочому колективу, ми спробували встановити, які цінності-якості взаємовідносин вважаються більш бажаними для населення сучасної Львівщини.

У цьому контексті використовувалося кілька показників. Результати дослідження свідчать, що майже третина респондентів (31,5%) не схильні надавати перевагу чи то суспільним, чи особистим інтересам, що, на нашу думку, говорить про їх орієнтацію на групово-кооперативістські цінності, носії яких не протиставляють індивідуальні та колективні інтереси, а прагнуть до їх гармонізації та поєднання. Відповіді решти опитаних є досить суперечливими. З одного боку, 45,5% цілком та, швидше, погоджуються з тим, що людина повинна діяти згідно з власними інтересами, навіть якщо такі дії не підтримуються колективом, і лише 18,9% більшою чи меншою мірою не погоджуються з такою думкою; натомість, з іншого боку, 37% вважають, що людина повинна бути готовою пожертвувати своїми інтересами заради інтересів колективу, і лише 27% не погоджуються з таким переконанням.

Якщо вище згадані два показники економічного індивідуалізму/колективізму протиставляють інтереси особи і колективу, то наступний показник, який ми пропонуємо розглянути, зміщує акцент з колективу на суспільство. У цьому контексті розглядається спрямованість цілей економічної діяльності індивіда на себе (на особистий успіх) чи на суспільство (суспільний добробут). Як з'ясувалось, оцінки більшості респондентів тяжіють до надання переваги особистому успіху (загалом 58,9%), а не суспільному добробуту. Однаково значимі і суспільний добробут, і особистий успіх лише для шостої частини опитаних (для порівняння, якщо йдеться не про рівень суспільства, а про рівень колективу, то таких, згідно з попередніми показниками, третина).

Наступні цінності – якості взаємовідносин, на яких ми зупинимось окремо, – це партнерство та патерналізм. Під час дослідження ми прагнули визначити, яка із цінностей є більш бажаною у відносинах на рівні керівник – підлеглий та на рівні держава – громадянин. Респондентам пропонувалось оцінити ступінь згоди з твердженням «Важливіше, щоб роботодавці дбали про своїх працівників і працівники віддячували їм відданістю, аніж щоб співпраця будувалась лише на взаємовигоді та дотриманні умов трудової угоди». Відповідно, повна згода із вказаним твердженням розцінювалась як надання переваги патерналістським відносинам (оцінка 5); повна незгода (оцінка 1) – як надання переваги партнерським відносинам між керівником

та підлеглим. Вимірювання значимості цих цінностей таким способом свідчить про надання переваги патерналістським цінностям переважною більшістю опитаних (70,4% респондентів зазначили оцінку «5» і ще 19,5% – оцінку «4»). Майже не відрізняються результати за показником «патерналізм/партнерство» на рівні держава – громадянин (оцінки «5» та «4» обрали 75,4% та 15,7% респондентів відповідно).

Слід сказати, що такі відповіді дещо суперечать ідеї соціально орієнтованої ринкової економіки, у якій основна роль у створенні гідних умов для існування відводиться вільному індивіду, який більшою мірою покладається на власні сили, аніж на турботу з боку держави чи керівництва підприємства.

Ще одна пара полярних цінностей-якостей взаємовідносин, на яких варто зупинити увагу, – це солідарність та конкуренція. Ми прагнули з'ясувати, якій із цінностей надають перевагу наші респонденти на рівні трудового колективу (відносини між працівниками одного підприємства) та на рівні суб'єктів підприємництва (відносини між підприємствами). Як з'ясувалось, конкурентні відносини на рівні «підприємство – підприємство» визнаються більш позитивним явищем дещо більшою кількістю опитаних, ніж конкурентні відносини на рівні «працівник – працівник». Для порівняння, однозначно перевагу конкурентним відносинам на рівні «працівник – працівник» (оцінка «5») надали 21,2%; на рівні «підприємство – підприємство» – 26,2%. Значним є відсоток і тих, котрі не змогли зробити навіть часткового вибору на користь однієї з цінностей (проміжний варіант, який свідчить про однакову значимість і конкуренції і співпраці обрали 24,9% опитаних на рівні «працівник – працівник» та 23,8% на рівні «підприємець – підприємець»).

Цінності-якості особистості закріплюються в нормах поведінки та сприяють або перешкоджають реалізації принципів, на яких базується та чи інша економічна система. Серед цінностей-якостей особистості, які виховувались та заохочувались адміністративно-командною економікою, ми виділили виконавчість, слідування стандартам, конформізм. Ринкова економіка базується на інших, протилежних цінностях-якостях особистості – ініціативності, творчості, нонконформізмі.

Результати дослідження вказують на те, що для більшості респондентів Львівщини творчість та ініціатива наділені більшою цінністю, ніж виконавчість та слідування інструкціям, що, на нашу думку, свідчить на користь ринкового типу господарювання. Так, перевагу творчості в роботі надають більшою чи меншою мірою 71,4% опитаних; ініціативі – 51,6%. Лише п'ята частина респондентів вважають однаково важливими ініціативу та вико-

навчність; і лише шоста частина респондентів однаково важливими вважають творчість та слідування стандартам. Спостерігається така тенденція: люди, які цінують творчість, також переважно цінують ініціативність, і навпаки.

У виборі між конформізмом та нонконформізмом відповіді респондентів розподілилися між усіма позиціями майже рівномірно. Оцінюючи ступінь згоди з твердженням: «Я більше симпатизую людям, які намагаються не вирізнятися з-поміж інших працівників, ніж тим, хто завжди має свою думку і не дуже прислухається до думки колективу», 22% обрали проміжний варіант відповіді – «3», який ми інтерпретуємо як визнання важливості вміння протистояти тиску групової думки та вміння не протиставляти себе колективу, а інколи – підпорядкувати свою поведінку груповим нормам одночасно. На користь конформізму висловилося загалом 37,6% опитаних (обрали варіанти «5» та «4») та стільки ж – на користь нонконформізму (варіанти «1» та «2» обрали 37,4%).

Такий стислий огляд результатів дослідження дозволяє говорити про представленість серед населення Львівщини цінностей, які відповідають різним типам економічних систем. Цінності-ідеї респондентів, на нашу думку, більшою мірою свідчать на користь змішаного типу економічної системи, в якій важлива роль відводиться економічній свободі індивіда і в якій ринок домінує на етапі виробництва, а держава – на етапі перерозподілу доходів. Складнішою є ситуація із аналізом цінностей-якостей взаємовідносини, який свідчить про певну суперечність цінностей економічної культури населення. Наприклад, спостерігається надання переваги цінності економічного індивідуалізму з боку більшості населення, що мало б передбачати цінність автономності, розрахунок кожного на власні сили; натомість ми спостерігаємо значний рівень поширеності цінності патерналізму. Таким чином, постає необхідність вироблення цілісної характеристики набору цінностей, яка, з одного боку, відображала б кожен із показників цінностей-ідей та цінностей-якостей, а з іншого боку, могла б свідчити про певний рівень відповідності цінностей вільному ринку чи адміністративно командній економіці.

Отже, для цілісної характеристики наближеності цінностей економічної культури до однієї з моделей цінностей (індивідуалістсько-конкуренційної, групо-кооперативістської чи егалітарно-колективістської) та, відповідно, до певного типу економічної системи, на основі теоретичних моделей та частково на основі застосування факторного аналізу, було сконструйовано індекс, I_{i-k} . Перевірка індексу здійснювалася за допомогою коефіцієнта надійності Альфа Кронбаха, який становить 0,71. Індекс I_{i-k} може набувати

значення від 1 (відповідає ідеальному егалітарно-колективістському набору цінностей і, відповідно, адміністративно-командній економічній системі) до 5 (відповідає ідеальному індивідуалістсько-конкурентному набору цінностей та економіці вільного підприємництва) і розраховується окремо для кожного респондента як середня оцінка за 19 індикаторами, які включають: цінності-ідеї щодо організації економічної системи (9 індикаторів), цінності-якості взаємовідносин та цінності-якості особистості як суб'єкта економічного життя (10 індикаторів). Перелік показників, на основі яких було сконструйовано індекс, відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Показники цінностей економічної культури, на основі яких сконструйовано індекс, I_{i-k}

№ показника	Індивідуалістсько-конкурентні цінності	Егалітарно-колективістські цінності
Цінності-ідеї щодо організації економічної системи		
1	свобода в економічній діяльності	економічна захищеність, гарантії
2	економічна свобода та відповідальність як її зворотна сторона	відмова від відповідальності, а отже і економічної свободи
3	економічна ефективність як принцип розподілу ресурсів	економічна рівність як принцип розподілу ресурсів
4	економічна ефективність як орієнтир у соціально-економічному житті	економічна рівність як орієнтир у соціально-економічному житті
5	питання виробничого характеру вирішують виробники	питання виробничого характеру вирішує уряд
6	питання перерозподілу ресурсів вирішуються ринковим механізмом	питання перерозподілу ресурсів вирішуються урядом
7	приватна власність на великі підприємства	державна власність на великі підприємства
8	приватна власність на малі та середні підприємства	державна власність на малі та середні підприємства
9	приватна власність на землю	державна власність на землю
Цінності-якості особистості		
10	творчість	слідування стандартам
11	ініціативність	виконавчість
12	нонконформізм (як здатність порушувати колективні норми)	конформізм (як слідування колективним нормам)
13	нонконформізм	конформізм
Цінності-якості взаємовідносин		
14	автономність	добровільне підпорядкування
15	економічний індивідуалізм (на рівні індивід - трудовий колектив)	економічний колективізм (на рівні індивід - трудовий колектив)
16	економічний індивідуалізм (на рівні індивід - суспільство)	економічний колективізм (на рівні індивід - суспільство)
17	конкуренція (на рівні індивід - трудовий колектив)	солідарність, співпраця (на рівні індивід - трудовий колектив)
18	конкуренція (на рівні підприємство - підприємство)	співпраця (на рівні підприємство - підприємство)
19	індивідуальна відповідальність	колективна відповідальність

Обчисливши I^{i-k} для респондентів нашої вибіркової сукупності, ми отримали такі результати. Мінімальне значення індексу I^{i-k} – 1,32. Максимальне значення індексу I^{i-k} – 4,89. Середнє значення індексу I^{i-k} в цілому по вибірці становить 3,35 бала. Стандартне відхилення значень індексу I^{i-k} становить 0,53. Медіанне значення – 3,37.

Залежно від значення індексу I^{i-k} , ми розподілили респондентів на умовні групи та визначили, який відсоток опитаних потрапив у кожен з них (див. табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл респондентів за значенням індексу I_{i-k} .

№ групи	Значення індексу I_{i-k}	Відсоток від усіх опитаних, для яких значення I_{i-k} потрапило у відповідний інтервал
1 – «колективісти»	$1 \leq I_{i-k} \leq 1,4$	0,2%
2	$1,5 \leq I_{i-k} \leq 2,4$	6,4%
3	$2,5 \leq I_{i-k} \leq 3,4$	52,2%
4	$3,5 \leq I_{i-k} \leq 4,4$	40,3%
5 – «індивідуалісти»	$4,5 \leq I_{i-k} \leq 5$	0,9%

Таким чином, можна підсумувати, що серед опитаного населення Львівщини відсоток тих, для кого значення індексу є максимально наближеним до теоретично визначених крайніх значень, є надзвичайно малим (1,1%). При цьому у вибірку сукупність не потрапила жодна людина, набір цінностей якої повністю відповідає теоретичним моделям індивідуалістсько-конкурентних чи егалітарно-колективістських цінностей економічної культури. Щодо медіанного та середнього значень індексу I^{i-k} , то вони вказують на те, що в системі цінностей економічної культури населення Львівщини утвердився набір цінностей, в межах якого економічні інтереси окремого індивіда не протиставляються суспільним, а ринок не протиставляється державі. Тобто, такий набір цінностей передбачає узгодження діяльності індивіда та колективу, важливу роль та розподіл функцій між ринковими механізмами та державою. Щоправда, економічним інтересам індивіда надається дещо більшої ваги, ніж суспільному добробуту;

а ринковим механізмам – дещо більшого значення у забезпеченні економічної ефективності, ніж адміністративним функціям держави. Аналіз окремих показників цінностей економічної культури вказує на те, що ринкові механізми визнаються більш ефективними на етапі виробництва, а втручання держави вважається бажаним при розподілі виробничих ресурсів та необхідним на етапі перерозподілу прибутків та реалізації соціального захисту. Також важливим у визначенні найбільш прийнятної для населення економічної системи є визнання необхідності поєднання різних форм власності та орієнтація, перш за все, на економічну ефективність, а не на економічну рівність. Таке поєднання цінностей, на нашу думку, може служити основою для функціонування змішаної економіки, одним із різновидів якої є соціально орієнтована ринкова економіка.

-
1. *Суименко Е. И.* Капіталізм в нашом домі. Взгляд сквозь призму теорії и соціальної емпірії / Е.И. Суименко. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2007. – 512 с.
  2. *Резнік В. С.* Методологічні засади соціологічного дослідження економіко-ментальних підвалин легітимності приватної власності / В. С. Резнік // Укр. соціум. – 2006. – № 1(12). – С. 115–121 с.
  3. *Бондаренко О.* Економічний індивідуалізм у структурі економічної ментальності / О. Бондаренко // Соціальні виміри суспільства. Вип. 8. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2005. – С. 95–104.
  4. *Леоненко П. М., Черепніна О. І.* Сучасні економічні системи : навч. посіб. / П. М. Леоненко, О. І. Черепніна – К.: Знання, 2006. – 429 с.
  5. *Сур'як А. В.* Основи економічної культури : навч. посіб. / А. В. Сур'як – К.: Кондор, 2004. – 256 с.
  6. *Кульчицький Б.* Сучасні економічні системи : навч. посіб. – Львів : Афіша, 2004. – 279 с.
  7. *Гаврилишин О.* Капіталізм для всіх чи капіталізм для обраних? Розбіжні шляхи посткомуністичних перетворень / О. Гаврилишин ; пер. з англ. А. Іценка. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 384 с.
  8. *Гаврилишин Б.* Дорогокази в майбутнє / Б. Гаврилишин ; пер. з англ. Л. Л. Леценко. – К.: Основи, 1992. – 238 с.
  9. *Економічна теорія: макро- і мікроекономіка / За ред. З. Ватаманюка, С. Панчишина.* – К.: Альтернативи, 2001. – 608 с.
  10. *Послання Президента України до Верховної Ради України. Європейський вибір.* Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки // http://www.space.com.ua/gateway/pravo_new.nsf/2699d92dbf73c568c3256a8f00361fc0/5819edae223666e8c2256c92004bdc4e!OpenDocument
  11. *Зайцев Ю. К.* Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства / Ю. К. Зайцев. – Чернівці : Золоті литаври, 2000. – 288 с.